

Jacob A. Riis og Ribe

af Susanne Benthien

*Jacob A. Riis fotograferet i København, måske i 1893.
(Foto: Ribe Lokalkiv)*

»New Yorks nyttigste borger«

Jacob A. Riis var en ung ukendt tømrersvend på 21 år, da han i 1870 udvandrede til USA. Da han døde i 1914, var han blevet en af USA's berømteste mænd.

I de mellemliggende 44 år havde han gennem sit arbejde som journalist, fotograf, socialreformer, filantrop og foredragsholder sat sit afgørende præg på det amerikanske samfund. Hans livslange, utrættelige arbejde for at ændre de fattiges boligforhold i byerne - og

dermed deres livsvilkår - var en pionergering, og det ofte citerede skudsmål, som den daværende præsident Theodore Roosevelt gav Jacob A. Riis: New Yorks nyttigste borger var ikke en tilfældig frase.

Da Jacob A. Riis i USA i 1890 udgav bogen *How the Other Half Lives*, vakte den enorm opmærksomhed. Bogen afslørede en verden, som mange nok havde hørt om - og måske også havde set - men aldrig taget sig af. Masseimmigrationen til New York havde skabt uhyrlige boligforhold, og disse vordende amerikanere blev hængende i byens slum, der var skabt af boligspekulanter; og arbejdsgivere udnyttede på det groveste de fattige immigranter. Nu tog Riis læserne med ind i slummen og beskrev de rystende forhold i New Yorks lejekaserner, hvor folk boede og arbejdede, klumpet sammen i små usle rum uden adgang til de mest elementære goder som lys, luft og vand. Det var bl.a. disse omstændigheder, der var skyld i byens høje kriminalitet. Og det var første gang, at nogen så direkte og så velunderbygget anklagede myndigheder, arbejdsgivere og udlejere for at drive rovdrift på de fattige.

I de følgende ti år skrev Riis yderligere seks bøger om de fattiges forhold i New York, og han holdt talrige foredrag over hele USA. Der var ofte flere tusinde tilhørere, når han talte. Allerede i 1888 havde han brugt foto-

grafiapparat, når han gik rundt i slumkvartererne, og tilhørerne ved foredragene blev rystede og chokerede ved synet af disse »rigtige, ægte billeder«.

Jacob A. Riis slog til lyd for bedre uddannelse, oprettelse af skoler, adgang til lys og luft for børn, legepladser og grønne områder, oprettelse af børnehaver og børnehjem. Men først og fremmest ønskede han nedrivning af de forfærdelige lejekaserner i de overfyldte bykvarterer. Og han nøjedes ikke med at skrive og fotografere. Han var i høj grad en praktisk anlagt mand, som dannede komiteer, udvalg og velgørenhedsfonde. Hans indignation over den menneskelige uværdighed var stor, men det var især hans håndfaste, praktiske arbejde, som skaffede ham den respekt, der kom til at stå om ham.

Respekteret, vellidt og berømt - i USA. I Ribe kneb det mere med anerkendelsen. Det fredelige Ribe havde aldrig selv kæmpet med de samme problemer som storbyernes og havde derfor ikke forudsætningerne for at forstå betydningen af Riis's banebrydende arbejde. I Ribe kendte og huskede man ham i mange år kun som overlærer Riis's rebelske søn, som havde gjort sig ret meget til grin i den lille by ved at være forelsket i den rige fabrikant Giørtz's datter Elisabeth. Selvom man i årenes løb hørte, at det gik ham godt i Amerika, så tog man det ikke særlig alvorligt.

Jacob A. Riis var den tredieældste søn af overlærer ved Katedralskolen, Niels E. Riis. Allerede som dreng havde han en stærk retfærdighedssans og et uroligt, stejlt sind. 11 år gammel havde han mistet sin søskende, enten som spæde eller inden de blev voksne. Kun Jacob og en 18 år yngre søster, Sofie, nåede voksenalderen. Sofie blev senere gift med vandværksbestyrer

Niels Tarp i Ribe. En jævnaldrende kusine Emma Reinsholm blev opdraget i Riis's hjem, og livet igennem havde hun og Jacob A. Riis et nært forhold til hinanden. Hun blev senere leder af Asylet i Puggaardsgade og boede i mange år i Klosteret.

Jacob A. Riis kom ikke til USA som en typisk immigrant. Han havde allerede en uddannelse, var som sagt tømrer, og han kunne tale engelsk, inden han tog til USA. Så han udvandrede ikke, fordi forholdene herhjemme var dårlige eller for at skabe sig en bedre fremtid i »Guds eget land«. Han forlod simpelthen kun Ribe, fordi han ikke kunne få Elisabeth Giørtz.

Elisabeth

Hun var plejedatter af fabrikant Giørtz i Sct. Nicolajgade. Og ville Elisabeth ikke have Jacob A. Riis til ægtemand, så ville Giørtz endnu mindre have ham til svigersøn. En simpel tømrersvend var ikke fin nok for den snobbede, borgerlige fabrikant. Elisabeth forlovede sig senere med en premierløjtnant Raymond Baumann i Grænsegendarmeriet. Han blev imidlertid syg af tuberkulose og måtte på rekreation i Schweiz. Elisabeths plejeforældre forsøgte nu at overtale hende til at hæve forlovelsen med den dødsyge løjtnant, og da hun holdt fast ved sin forlovede, syg eller ej, blev hun stillet overfor valget mellem Baumann og plejeforældrene. Elisabeth valgte sin forlovede - og blev tvunget til at forlade sit barndomshjem.

Hendes elskede Baumann døde i november 1874, og året efter skrev hun til Jacob A. Riis i USA, der så trofast havde elsket hende, at hvis han stadig ville have hende, var hun villig til at blive hans hustru, hvis blot han

Elisabeth Riis med sit førstefødte barn.
(Foto: Ribe Lokalkiv)

kom til Ribe og hentede hende, »...og sammen vil vi stræbe efter at kæmpe for alt, hvad der er godt og ædelt«, skrev hun. På det tidspunkt havde Jacob A. Riis efter nogle meget hårde år fået fast arbejde som journalist og politireporter i New York. Han blev jublende lykkelig over Elisabeths brev og tog straks hjem til Ribe, hvor de den 6. marts 1876 blev gift i domkirken. Umiddelbart efter vielsen rejste de til USA.

Selvom afskeden med Ribe for dem begge havde været en slags flugt, glemte ingen af dem barndomsbyen. Som årene gik kom Ribe for Jacob A. Riis til at stå i et mere og mere idylliseret og romantisk skær. Hans forhold til Ribe må ses på baggrund af kærligheden til Elisabeth, eller Lammet som han kaldte

hende. »Den gamle By vil dog altid være mit Hjerter nærest. Det var dér vi var unge, og dér fandt jeg mit Lam«, skrev han senere¹. Elisabeth derimod huskede Ribe med blandede følelser. Dér havde hun været lykkelig forlovet med Baumann, mens han endnu var rask, men på grund af ham var hun blevet forvist fra sit hjem og sin barndomsby. Først her i USA var hun - i forsøget på at gøre sin mand Jacob A. Riis lykkelig - selv blevet lykkelig.

Besøg i Ribe i 1893

Der gik da også 17 år før ægteparret Riis besøgte Ribe. Det skete først i 1893, og på det tidspunkt havde de fået fire børn. I Ribe knyttede de ved den lejlighed et nært venskab med stiftsprovst Koch, og denne arrangerede et offentligt møde i Ribe, hvor Riis holdt et foredrag.

»I Ribe havde man ærlig talt ikke megen Tro til Jacob A. Riis's Storhed, men det gik dog nok op for mange, hvad han var for en Mand. Samtidig virkede han forbløffende ved sin Forening af Realisme og Romantik, og da han under Foredraget så hen på sin Kone og sagde: »Jeg vandt jo Ribes skønneste Rose«, gav det vist et Sæt i mangan stiltfærdig Ripenser. Forøvrigt talte han om Domkirken. Han skildrede hvilken Betydning den havde haft for ham ovre i det store fremmede Land: »Naar jeg vilde gøre noget ondt, var det, som den traadte mig legemlig i Møde«².

Det blev i øvrigt sidste gang, at Jacob A. Riis så sin fader. Overlærer Riis døde året efter. Der havde altid været et lidt spændt forhold mellem far og søn. Jacob A. Riis havde altid følelsen af, at han ikke opfyldte faderens forventninger. Men ved besøget i Ribe, hvor faderen sad med en af sønnens bøger i hæn-

Ved besøget i Ribe 1893 blev familien fotograferet i søsteren Sofies have i Hundegade. Fra v. ses sønnerne John og Edward, Jacob A. Riis's forældre overlærer Niels Edvard Riis og Caroline Riis, der har Riis's datter Clara ved siden. I hovedøren står Sofie Tarp og Jacob A. Riis. Elisabeth Riis og datteren Kate står t.h. (Foto: Ribe Lokalarkiv)

derne, havde Jacob A. Riis set et stolt og lykkeligt glimt i faderens øjne.

I 1901 skrev Jacob A. Riis sine erindringer *The Making of an American*. Her fortalte han udførligt om sin barndom i Ribe og om forelskelsen i Elisabeth; om de første strenge år i USA, hvor han i perioder nærmest levede som vagabond. Men hans udholdenhed, energi og målbevidsthed hjalp ham igennem. Bogen indeholdt også et kapitel, hvor Elisabeth skrev om sit liv inden ægteskabet med

Riis. I det hele taget er erindringsbogen gennemsyret af kærlighed til Elisabeth. En amerikansk anmelder skrev, »at amerikanerne vil elske denne bog på grund af den unge immigrants oplevelser, kampe, lidelser, mod, håb, triumfer og kærlighed, som vil berøre alle hjerter og forædle deres liv, og fordi Elisabeth fremstår som en ægte romanhelteinde«.

Året før havde Jacob A. Riis modtaget den danske Dannebrogorden. Denne danske, offentlige anerkendelse glædede Riis mere end

nogen anden hædersbevisning han modtog i sit liv.

Besøg i Ribe i 1904

Da Jacob A. Riis og hans familie - den yngste søn Roger William, kaldet Billy var født i mellemtiden - igen besøgte Ribe i 1904, stod han på sin berømmelses tinde. Anledningen til besøget gjaldt først og fremmest festlighederne i forbindelse med domkirkens genindvielse i august måned efter den omfattende restaurering. Forinden havde ægteparret været i audiens hos kronprins Frederik på Amalienborg, og havde ved en senere lejlighed været inviteret til frokost hos kronprinsparret.

Riis nød at vise Ribe frem for sine børn. Men der var ét sted han besøgte uden børnene og Elisabeth. Det var Giørtz's hus i Sct. Nicolajgade. I dag rummer huset Ribe Kunstmuseum. - År senere skrev Emma Reinsholm til Jacob A. Riis's datter Kate om disse besøg: »Din Mor brød sig ikke om at gå ind i dét Hus... Men din Fader - Du ved ikke hvor mange Gange han kom til mig her i klosteret og sagde »Vil du spadserere en Tur med mig?« Og jeg vidste, hvor vi skulde hen. Til Huset - der nu er Museum - og så gik vi ind i et Rum; der stod han et Øjeblik stille, så sagde han: »Dér stod jeg, og dér stod Elisabeth. Dér sad Giørtz i sin Stol. Og så sagde Giørtz: »Nu, Elisabeth, må Du vælge - ham eller os«, og mit Lam sagde ikke et Ord, gik hen til mig og lagde sin Hånd i min for dét Øjeblik og for resten af Livet«. - Den samme Spadseretur, det samme Rum, de samme Ord mange, mange Gange. Men altid var vi alene, når vi gik den Spadseretur, din Fader og jeg...«.³

I det rum, hvor Elisabeth endnu en gang skulle træffe sit valg, og hvor hun gav Riis sin hånd, er der nu en »Ribe-Stue«, og en frise med Ribes mest berømte mænd pryder væggene. Heriblandt Jacob A. Riis. Hvad mon fabrikant Giørtz ville have sagt til det?

Men Riis's besøg vakte ikke videre opmærksomhed hos ripenserne, udover hos de gamle bekendte. Ribe Stifts-Tidende, der ellers nøje dækkede begivenhederne, skrev blot den 3. august 1904: »Hr. Jacob Riis og Hustru er ankommen hertil på Besøg i nogen Tid. Hr. Riis er, som bekjendt, af Regjeringen indbudt til Kongemiddagen på Søndag«. Den ripensiske festkomite havde ikke selv fundet det værd at indbyde Riis.

Ved den officielle middag bad Kong Christian 9. specielt om at hilse på Jacob A. Riis og drikke en skål for ham, hvad der fyldte Riis med stolthed. Morgenen efter mødte Riis for øvrigt kongen på en lille spadseretur, og kongen hilste og fortalte, at han netop havde været henne for at se den berømte »Langebro«, hvor Riis for så mange år siden havde mødt og forelsket sig i Elisabeth. Jo, kongen havde skam læst Riis's erindringer - og endda på engelsk, for bogen var endnu ikke kommet på dansk.

Men disse små episoder kunne man ikke læse om i Ribe Stifts-Tidende, der ellers minutøst fulgte de kongeliges færden i alle enkeltheder under festlighederne.

Udadtil kaldte Jacob A. Riis senere sommeren for »our beautiful summer«, men der havde været flere mislyde. I en omtale af nogle bankdirektører i Ribe, skrev Riis til Emma: »De direktører er de selvsamme, der snærrede ad os, da vi var i Danmark ved Domkirkens Indvielse...«.

Elisabeths død

Under besøget i Ribe blev Elisabeth syg, og den 18. maj det følgende forår døde hun, kun 53 år gammel. Jacob A. Riis var fuldstændig knust. Hun havde været en så stor del af hans liv, siden han var en stor dreng, at han ikke kunne forestille sig en tilværelse uden hende. En måned efter hendes død skrev han i et brev til Emma: »I mig river Saaret op og bløder mange Gange om Dagen; men det er dog næsten værre, denne Vaagnen op ti, tyve Gange i Døgnet, i Iver med noget der skal siges til hende, lægges frem for hende - hun var jo Baggrunden i hele mit Liv fra jeg så hende, og der var ikke en Ting, jeg ikke på den ene eller den anden Vis refererede til hende. Jeg luger og hakker i Haven og gør pænt og retter så min Ryg for at se hendes Smil, høre hendes milde Stemme - det var jo alt for hende, jeg gjorde det. Men jeg ser hende ikke, hører hende ikke. Og så vender jeg tungt tilbage til mit Arbejde, og al Lyset, al Glæden er gaaet ud af det... Hvor der maa være ensomt og tungt i Ribe i disse Dage, da Hun ikke er mere. Hun holdt af Eder, men ikke mere af Ribe. Jeg holdt af den gamle By for Hendes Skyld; Vor Herre evig velsigne hendes Minde. Der kommer aldrig mere en Elisabeth til Ribe...«.⁴

Mindetavler for Elisabeth i Domkirken og i Kunstmuseet

Kort efter Elisabeths død skrev Jacob A. Riis til Ribe Domkirkes menighedsråd, at han ønskede at sætte et minde for sin afdøde hustru. Han ville gerne skænke domkirken en lysestage og to vinduer i korrundingen. Han skrev samtidig til Emma Reinsholm om sine planer: »Kirken og Elisabeth gjorde mig til en

Mand. Uden dem ved jeg ikke, hvad jeg havde været. Derfor er de Prydelser blot min Tak til dem Begge. Og sig til Biskoppen, at han strax skal lade de to Vinduer lave, de kan gøres færdig i nogle faa Maaneder uden Tvivl. Jeg kunde lide, at de kunde blive sat ind ikke for hendes Fødselsdag her på Jorden, den 5. juni. Hendes himmelske Fødselsdag var den 18. Maj. På hendes Vindue skal der staa »Til Minde om Elisabeth Riis - 1852-1905«, tænker jeg. På mit »Til Minde om Jacob Riis - 1849-19...«. Kan monstro Skriften i mit ikke sættes ind senere, naar jeg er gaaet, hvor hun er. Eller vil I hellere vente med hele Vinduet? - Solen gaar ned over hendes Have, mens jeg skriver. Ak, kunde jeg se lige ind i hendes rigtige Have nu, så fik mit Hjerte Fred. Jeg mindes så grant lige nu, dengang jeg kunde høre hendes Stemme i Gjørtz's Have over Rosengjærdet, men ikke se hende. Det var dengang!«.⁵

Men tiden gik uden at menighedsrådet tilsyneladende tog Riis's henvendelse alvorligt. Ydermere havde han også skrevet til Ribes nye Kunstmuseum (som jo var Gjørtz's tidligere hus) og foreslået dem at lade opsætte et eller andet form for minde for Elisabeth.

»Jeg vil gjerne give et Billede af Lammet«, skrev han til Emma, »at hænge i den Stue, hvor vort Bryllup stod. Jeg vil ikke tilbyde dem et af mig, thi det bryder de sig næppe om. Men Hun var jo hele Ribe, syntes jeg da. Og enten et Sæt af alle mine Bøger, eller blot The Making of an American, at sætte på en Hylde under Billedet, det skønne Fotografi af Elisabeth i hendes Sølvbryllupsdragt, den hun bar, da Præsidenten tog hende tilbords i Det Hvide Hus, og den vi lagde hende hen i, smykket for Guds Rige. Saadan vil jeg gjerne,

hun skulde mindes i det Hus, hvor vort Bryllup stod og i den gamle By. Men lad mig ikke høre, at de ikke vil modtage Billedet i Museet. Vil de ikke det, så er det det sidste Straa, og Ribe ser mig aldrig mere. Så sætter jeg hende Mindesmærker her, hvor hun levede sine lykkelige Aar, og hvor Folk elsker og ærer hendes Minde fra New York til Kalifornien. De gjør dem slet ingen Begreb i Ribe om, hvad hun betød herovre. Med mine Bøger kan det være det Samme...Kun hendes Billede maa de ikke afslaa. Og dog, Emma, gjør de det, krymper de dog derved, Fætøjer...«. ⁶

Men Kunstmuseet afslog gaven. De ville dog gerne modtage portrættet af Elisabeth, hvis det kunne betragtes som et kunstværk. Også domkirkens menighedsråd takkede nej - vinduerne var i en »forkert stil«, hvad der undrede Riis. Han havde netop givet det frie hænder, hvad udformningen angik, blot skulde vinduerne placeres i korrundingen.

Jacob A. Riis var frygtelig vred og såret: »Vor Herre fri mig for at stille Elisabeths Billede hen til den Ribe Museums Bestyrelses Omdømme som Kunstværk. Sig til Bestyrelsen fra mig, at jeg har skiftet Sind. Jeg har intet at sende dem eller henstille til deres Omdømme. Og lad os så ikke diskutere den Sag mere. Den er færdig hvad mig angaar...Du mærker vist Emma, at jeg er vred. Jeg har i flere Maaneder gaaet og ærgret mig over Maaden, de har taget på alt hvad jeg prøvede i Ribe. Og nu er det bleven mig klart, at min Ven havde Ret, som skrev til mig for en Tid siden: »Hvorfor vil Du trænge dine Gaver på den gamle By, hvor de ikke bryder sig en Døjt om Elisabeth, undtagen de faa der stod hende nær«. Han havde Ret. Hun var ikke

godt tilmode i Ribes Atmosfære. Vore egne og nogle faa Venner havde hun der. Men hun forstod aldrig hvorfor jeg altid søgte tilbage i Ribe. Det var efter vor Barndom, efter hende i hendes Pigeaar jeg rakte. Og jeg blev ved at række længere og mere længselsfuldt efter min Ungdomsdrøm, da hun ogsaa var bleven til Drøm. Det var hende, jeg så i den gamle By. Nu har den lukket mine Øjne op, og Illusionen er borte. Her er mit Hjem herefter, hvor hendes var. Hun sagde det ofte med Tak, at hun var bleven Amerikaner. De vilde have forstaaet, hvad jeg havde i Tanke, da jeg tilbød dem hendes Billede. Thi de kendte og elskede hende«. ⁷

Og netop den lille kirke i Richmond Hill, hvor ægteparret havde boet i så mange år, tog taknemmeligt imod Riis's gave, et smukt triptykon. Men endnu mange år efter pinte det Jacob A. Riis, at hans og Elisabeths barnsdomsby havde afslået hans gaver.

Nyt ægteskab og besøg i Ribe

To år efter Elisabeths død giftede Jacob A. Riis sig igen. Mary Philips havde været hans sekretær, endnu mens Elisabeth levede, og hun blev ham en meget hengiven hustru. I 1908 besøgte de Ribe sammen med Riis's yngste søn Billy, som nu var 13 år. Kort forinden besøget havde Riis skrevet til Emma, at »...det bliver en underlig, vemodig Tilbagekomst til Ribe, og Mary forstaaer det så godt, men for hendes Skyld vil vi ikke lade det stikke igjennem«. ⁸

Det blev kun et kort besøg, en uge, men Jacob A. Riis nød den i fulde drag og var glad for, at Mary fik lært hans familie at kende. Riis brugte lidt tid på at finde egnet illustrationsmateriale til sin næste bog.

Jacob A. Riis og hans yngste søn Roger William, kaldet Billy, fotograferet i 1908 under et besøg hos familie til Elisabeth Riis i Nordsjælland. (Foto: Ribe Lokalkiv)

The old Town

Tidligere på året havde Riis skrevet en artikel til et amerikansk tidsskrift om Yuletide in the old Town, og »...så faldt det mig pludseligt ind«, skrev han til Emma, »at jeg har skrevet en Del Artikler om den gamle By, og at en Bog under den titel The old Town vilde være god. Min Forlægger faldt mig næsten om Halsen af bar Taknemmelighed. De Artikler har altid været populære - ikke fordi det er om Ribe, men fordi Enhver, der ikke altid har levet i en Verdensstad, har »en gammel By« i en Hjertekrog, han gemmer for den.«⁹

Riis bad Emma skaffe sig illustrationsmateriale: »Et Billede af Dr. Kjær med Hat og Overfrakke på og Stok i Haanden og Lægetaske, helst ogsaa i Agestol - dét vilde være godt«. Han bad om, at fotografen Bodil Hau-

schildt på hans bekostning »...sender alt hvad hun har fra Ribe, af den Art jeg kan vælge af«. Bogen skal være »...idealiserede Erindringer om den gamle By, der er alle Stemningsmenneskers gamle By. Det, der driller, lader vi helt blive ude. At jeg faar Tak for den Bog i Ribe, det venter jeg ikke. Men det er ikke derfor, jeg skriver den - Ribe menes for mig vor Barndom, og vor Barndom, Lammets og min, og derfor vil jeg, at den gamle By skal staa for Alle som for mig, med Barndommens Glorie. Det kan jo ikke skade den«.

Emma skal også »faa en kompetent Fotograf til at tage et godt Billede af Indianeren på Tobaksspinder Clausen's Skildt - det der staar i Vinduet i Storegade, i Huset Fader boede i engang. Men det maa tages ude i det Frie og ikke fotograferes gennem Ruden - eller er det udenfor nu?...Jeg maa have så godt og skarpt Fotografi, som kan tages, for jeg vil gjerne have et Billede af Fyren«.⁹

Nogle år efter at bogen udkom - med tegninger efter fotografier - oversatte Emma Reinsholm enkelte kapitler af den til dansk.¹⁰ Riis var ikke udelt begejstret for dette. Han havde været utilfreds med den danske udgave af The Making of an American fra 1912, hvor store dele af bogen var udeladt. »Mit eget Instinkt var rigtigt: Kun jeg burde have oversat den, eller ialfald redigeret den, og den skulle aldrig været trykt, mens Fru Gjørtz levede. The old Town - dén Bog skal ingen professionel Oversætter faa Klo i, hvis jeg kan forhindre det«.¹¹

Hvordan The old Town blev modtaget i Ribe vides ikke. Den ses ikke omtalt eller anmeldt i Ribe Stifts-Tidende. Først i 1979 kom bogen på dansk i en stærkt forkortet udgave.

I øvrigt holdt Riis op med at sende sine

Det er ikke dette fotografi Jacob A. Riis efterlyste af skiltet med indianeren i tobakshandler Clausens forretning på Mellemdammen 18. Men skiltet hænger da på facader. (Foto: Ribe Lokalkiv)

bøger hjem til Ribe. »Det er en hel Affære at sende de mange Bøger ud. Jeg maa selv købe dem, ved Du, og de er slet ikke billige. Til Latinskolen har jeg hidtil sendt mine Bøger, men jeg tror, de er uden al Betydning dér; der er vist aldrig en Sjæl, der tager dem fra Hylderne«. ¹²

I 1994 blev i hvert fald en af hans bøger taget ned fra hylden i Katedralskolens Bibliotek. I en artikel i festskriftet Ribe Katedralskole 1145-1995 er How the Other Half Lives en af de bøger, der omtales udførligt ved præsentationen af skolens bibliotek, fordi det »er en bog med høj status ude i den store ver-

den og med et ganske særligt forhold til skolen i Ribe«. ¹³

Ribe Stifts-Tidende

Efter besøget i Ribe i sommeren 1908 rejste Riis, Mary og Billy videre til Montreux på et kurophold. »Billy sagde til mig imorges, at han dog hellere vilde være ude at fiske med Onkel Niels og Karl Rosenstand og mig. Det vilde jeg ogsaa«. ¹⁴

I det samme brev fra Montreux omtaler Riis nogle planer om at skrive en artikel til Ribe Stifts-Tidende om faderen Niels Riis, som var redaktør på avisen fra 1859 til 1864. »Jeg hjalp

Fader med at læse Korrektur, og bragte Avisen frem og tilbage fra Kontoret til vort Hus. Det var mit første Arbejde i Journalistikkens Tjeneste og meget beskedent, men jeg holdt mere af det, kjedeligt som det var, end af mine Lektier. Det var en velkommen Indtægt for Fader, uden al Tvivl med hans Børneflok. Jeg husker helt godt den Juleaften, der bragte ham en Afskedsgave fra Jomfru Hyphoff med Underretningen om hendes tilkommende Ægteskab med Mr. Stegemann.¹⁵ Jeg kan endda se Faders lidt vemodige Ansigt, da han gav Moder Brevet. Det var ikke alene Tabet af Indtægten, men af Arbejdet. Jeg tror, han holdt meget af det... Jeg havde dog mange Tanker om den store Verden jeg engang skulde tage min Plads i, naar jeg vandrede gennem Grønnegade med min Pakke Manuskript, og så »proof«. Jeg følte mig, som om jeg allerede havde en Haand i det altsammen, og den Følelse sled jeg end ikke helt af naar vi sled os igjennem et Avertissement, Fader og jeg«. Tilsyneladende kom der dog ikke nogen artikel ud af det til Ribe Stifts-Tidende.

Sidste besøg i Ribe

Jacob A. Riis's sidste besøg i Ribe blev i sommeren 1910. Ved den lejlighed var han på Katedralskolen og holdt et foredrag for eleverne. Han talte mest om præsident Roosevelt, hans gode og mangeårige ven, og om hvordan denne satte sig idealer at leve efter, og Riis pålagde de unge at være idealister.

I skolens program for 1911 stod der dog blot: »Den 20. august 1910 havde Skolen Besøg af en tidligere Elev, Forfatteren Jacob Riis, der på så smuk en Maade har forstaaet i sit nye Fædreland at bevare Kærligheden til det gamle og vække Amerikanernes Inter-

se for det. I en varmt følt Tale henvendte han sig til Skolens Elever og lagde dem på Sinde at holde af deres gamle By og vise sig Skolen værdige«. - Det var nu ikke helt det, Jacob A. Riis havde talt om.

Jacob A. Riis og hans gamle skole

Selv havde Jacob A. Riis ikke brudt sig om at gå i skole, ja han afskyede det faktisk. Han var alle årene en af de dårligste i klassen, uopmærksom og glemsom, og så doven, at han måtte gå fjerde klasse om. I 1864 gik han ud af skolen inden eksamen. I et brev til Emma Reinsholm i 1909 fortæller han en lille historie fra skoletiden: »...Jeg maatte le, da du mindede mig om den Historie med Møller Hansen. Vi sad sammen på Fuksebænken - vi to stod kun næst Duxen, naar Klassen stod i Ring - og Hans, der aldrig kunne læse Græsk skulde oversætte en Sætning, der i vore Bogstaver lød »Hapantes leones alkimoi eis in«, som betyder »alle Løver ere stærke«. På Græsk er der ingen Hovedbogstaver undtaget efter et (Riis's to næste ord er ulæselige. red.) og det var det, der fik Hans til at tro, at »Hapantes« var et Navn. Han skottede til mig, og jeg hviskede - »Løver, stærke«, men han fangede det kun til dels. Så oversatte han »Hapanterne ere - alle - smukke - Løver«. Fader, som havde set mig hviske, pryglede os begge. »Naa så, det er det«, sa'e han ind mellem - »Naa, så Hapanterne ere smukke Løver, smukke! Eh!«. Jeg kan høre ham endnu. Hvor han holdt sig for at le begriber jeg ikke...«. ¹⁶

Men hvis lektierne plagede ham, så huskede han med glæde de udflugter, som skolen foretog nogle gange om året. Da han var i Ribe i 1904 gik han en tur med sine børn ud til

Seem Skov for at vise dem, hvor skoledrenge i sin tid plukkede nødder. Dengang sloges latinskoleeleverne ofte med eleverne fra Borgerskolen. Senere fik Riis en idé, som han luftede for Emma: »Emma, hvad koster den Skov? Er den tilsalgs? Det, der er i min Tanke, er, at jeg kunde have Lyst til at købe Skoven, hvis mine Penge slaar til og give den til Latinskolen, for Skolen at skove Brænde i, og for Drengene at plukke Nødder i til alle Tider, til Minde om Lammet og mig, og alle mine Brødre, der plukkede Nødder dér. Jeg vilde give Skoven til Latinskolen på den Betingelse, at Nødde-Enden af det skulde regjeres af en Kommitte (valgt) af Drengene, med Rektor (som giver Maanedslø) som forsiddende Medlem; at disse skulde foreskrive Regler for Plukningen, så Nødderne ikke blev taget umodne etc., og at i det mindste en Gang om Aaret skulde de indbyde Drengene fra Betalings- og Borgerskolen som deres Gæster, og sammen drage i Skoven. Jeg har Haab om, at dette vilde give Anledning til en Efteraarsfest, hvor Skole (Lærere) og By kom med. Der har Du omridsene af min Plan. Jeg har spurgt Bøggild, om hvad en saadan Skov vilde koste - han gjættede 3-4000 Kroner. Er det ikke mere, så kjøber jeg den - hvis da Latinskolen vilde modtage en saadan Gave på de opsatte Betingelser...«. ¹⁷

Men ak, heller ikke denne gave tog man imod i Ribe. Riis er vemodig og lidt vred. Til Emma skrev han: »...Tiderne er skiftet. Jeg lever i de gamle Dage, som ikke er mere...En kortere Skoledag, ingen Maanedslø, ingen Slagsmaal med Borgerskoleeleverne - ingen Skovture heller. De plukkede ikke Nødder mere? Vel, hver Tid sin Dag. Jeg led dog vor bedst. Skoven - naa, lad så den gaa. Maaske

kunde man faa kjøbt Retten til at plukke Nødder for alle Tider; men hvad kan det hjælpe, naar de ikke mere plukke Nødder der. Har de helt holdt op med det for at kjøre på Cykle? Det er dumt«. ¹⁸

Jacob A. Riis og julen

Igen var det New York, der tog imod Jacob A. Riis's ideer. Juletiden var årets bedste tid for Jacob A. Riis. Det var hjerternes og godhedens tid. Han og Elisabeth holdt rigtig dansk jul i deres hjem, og mange af juletraditionerne blev videreført til hans børn og børnebørn. Jacob A. Riis's ene barnebarn, J. Riis Owre mener også, at grunden til, at det angelsaksiske ord »yule« er blevet almindeligt i USA, skyldes Jacob A. Riis's hyppige brug af det i sine bøger.

Ligeledes skulle skikken med at gå rundt hos venner og naboer og synge juleaften også skyldes Jacob A. Riis. Han og familien havde selv gjort det i de første år, de holdt jul i Richmond Hill.

I årenes løb skrev Riis mange artikler om julen, og i 1923 blev en del af disse samlet i bogen Christmas Stories. Om en af historierne, The Burgomasters Christmas, havde han i 1909 skrevet til Emma: »...Det vil mere dig at se en Julehistorie, Borgmesterens Jul. Det er en lille Ting, Du fortalte mig om Herredsfoged Gjern og hans Hustru, der hver pyntede sit Juletræ og mødtes på Trappen. Du vil næppe kende Historien igjen, men det er den samme«. ¹⁹

Den følgende idé kom dog ikke specielt fra Ribe, men var dog så dansk som nogen. Da Riis havde set de første danske julemærker, skrev han om dem i et amerikansk tidsskrift i juli 1907 og foreslog, at ideen blev indført i

USA. Han nævnte specielt en nylig oprettet forening til bekæmpelse af tuberkulose, som burde nyde godt af salget. At bekæmpelsen af tuberkulose lå Riis stærkt på sinde skyldtes sikkert, at seks af hans egne brødre var døde af sygdommen. Ideen med et amerikansk julemærke slog straks an, og allerede i december samme år solgtes de første julemærker og har lige siden været en del af julen i USA, som de er det i Danmark.

Det var også Jacob A. Riis, der indførte skikken med et kæmpe juletræ i New York.

Det første blev sat op på Madison Square i 1912 og var 20 meter højt og smykket med 1200 elektriske lys. Folk var så begejstrede, at de forlangte, at det blev stående til nytårsaften, og også dette arrangerede Jacob A. Riis. Der samlede ca. 100.000 mennesker på Madison Square, »...som alle sang. Vort Musikkorps var på 100 Instrumenter. Morsomt er det at tænke på, at det alt har Rod i de gamle Psalmer, de blæste fra Taarnet i min Barn-dom. Det er vel for gammeldags for Ribe nu«.

Hjemmet hos Jacob A. Riis's søster Sofie og hendes mand vandværksbestyrer Niels Tarp omkring 1903. Fra v. ses Sofie Tarp, kusinen og plejesøsteren Emma Reinsholm, Niels Tarp, Jacob A. Riis's mor Caroline Riis. Børnene er Sofie og Niels Tarps børn. På væggen hænger billeder af bl.a. overlærer Niels E. Riis og Jacob A. Riis. (Foto: Ribe Lokalarkiv)

Jacob A. Riis og ripensere

Jacob A. Riis havde også i USA en ret tæt forbindelse til flere ripensere, dels folk der boede i Ribe, dels ripensere der tog til USA. Især de sidste forsøgte han at hjælpe. Ikke med penge, men med introduktionsskrivelser og gode råd. F.eks. skrev han en introduktionsskrivelse til den senere generalkonsul J. E. Bøggild²⁰, da denne som ungt menneske kom til USA. Trods en aldersforskel på 30 år blev de nære venner, og det var Bøggild, som efter Jacob A. Riis's død tog initiativet til at lade Turistforeningen opsætte mindepladen på den gamle katedralskole i Skolegade, hvor Riis var født.

I sine mange breve hjem til Emma Reinsholm og søsteren Sofie omtalte Riis adskillige ripensere og forhørte sig om, hvordan den og den havde det. Han sendte sommetider penge til Emma, for at hun skulle give dem videre til trængende personer. F.eks. er der den fattige »...Søren med de tre Ører. Jeg sender her en fem-Kroneseddél, at han kan komme op hver Helligdag og faa en Krone eller halv, som Du synes, af Dig - at sige hvis han ikke drikker dem op, men det tror jeg ikke. Jeg vilde gjerne holde ham i saadan lidt Lomme-penge herefter. Vi stod Konfirmation sammen, og jeg betragter ham som et slags Eftreladenskab for mig«. ²¹

En anden gang skrev han, at »i Nat drømte jeg om gamle købmand Anton Quedens. Hvad det var, ved jeg ikke, men han så meget fornøjet ud«.

Herredsfoged Gjærn, stiftsprovst Koch og hans familie og Dr. Kjær var nogle af de ripensere, som han altid bad Emma hilse, når han skrev hjem til hende. Da Dr. Kjær døde i 1911, skrev Riis, at »...med ham vil et stort

Stykke af det gamle Ribe forsvinde. Det vil ikke mere være den gamle By. Han var et bindeled mellem alt det gamle og gode...Og for os alle har han været meget mere end Læge. Jeg er glad ved, at jeg fik den »Gamle By« skrevet, mens han levede«. ²²

Ribes indflydelse

I alt hvad Jacob A. Riis foretog sig, hvad han skrev og holdt foredrag om, mærker man hans følelser for barndomsbyen. Hans yngste søn sagde senere, at det »altid har forekommet mig ganske naturligt, at en mand, der kom fra de vidtstrakte åbne Ribe enge, hvor alt var blå himmel og grøn jord, nødvendigvis måtte komme til at hade New Yorks slumkvarterer. Han, der var vokset op i sol og blæst, kunne ikke tåle, at mørke og snavs herskede«. Det er utvivlsomt rigtigt. Der er mange vidnesbyrd i Riis's bøger og breve om de indtryk, han fik i sin barndom fra landskabet og naturen omkring Ribe. Tre år før sin død skrev han til Emma om følgende lille erindring: »For mig staar det, som det var hændt igaar. Dr. Kjær og Fader havde været på Jagt, og som speciel Grund fik jeg lov at bære Jagttasken. Vi var på Vej hjem over Stubbemarkerne mellem Lustrup og Vestervedsted og Ribe i Mørkningen. De gik foran og snakkede. Jeg traadte tværsover et Hul i Agerrenden, og en Hare sad der og så på mig, mellem mine Fødder. Et Øjeblik - så sprang den ud og pilede henad Marken. Jeg kan se dem Begge vende ved mit Raab og skyde - udenom; Dr. Kjær's store tykke hvide og brune Hund løbende kluntet efter - langt bag efter. Det er det hele; men hele Barndommen staar for mig i det Billede«. ²³

Jacob A. Riis havde et tvetydigt forhold til Ribe. Nok havde han vundet Ribes skønneste rose, men han førte også en livslang, for-gæves bejlen til Ribes gunst. Det lykkedes ham aldrig - i hvert fald ikke mens han levede - at blive elsket af ripenserne.

Han skrev til Emma, at »...efter 40 Aar er det gaet op for mig, hvor viis Vor Herres Styrelse er, der ledede Elisabeth og mig bort til det fremmede Land, og dér levede sammen. Aldrig havde hun eller jeg kundet finde os selv - jeg mener, det bedste i os - i de Omgivelser. Hende vilde det have forkrøblet, mig baade forbitret og forkrøblet. Gud ske Lov for som det blev! Men hils den gamle By jeg dog holdt så meget af. Det er mig altid en Trøst, at selvom jeg ikke kunde faa den til at være glad for mig - Skam har jeg ikke gjort den i de 40 Aar, siden jeg gik ud i Verden fra den«. ²⁴

Det var først kort før sin død, at han roligt og afklaret kunne skrive om sit og Marys nye hjem i Massachusetts: »Jeg er glad for ... at de lange Skygger finder mig på dette Sted med Fødderne på den Jord, hvor mit Støv skal vende tilbage til ... på denne velsignede Plet ønsker jeg at hvile. I mange Aar efter at jeg vidste, at mit Hjem ikke længere var i mit Fødeland, betog dets Jord mig stadig. Og på den danske Hedes stille Øde, hvor Hjejlen fløjter over Vikingens ensomme Dysse, kunde jeg have lagt mine Ben til Hvile. Men jeg ser ikke længere over Havene mod det Sted, min Vugge stod. Her i min lykkelige Dal vil jeg leve og her vil jeg dø, en træt Slider, glad for sin Hvile, naar Dagens Gjerning er gjort«. ²⁵

Jacob A. Riis havde gjort sig fri af Ribe og var blevet amerikaner.

Noter:

1. Brev til Emma Reinsholm 4. maj 1898.
2. L. J. Koch: Under Præstegårdens Tag. 1948. Side 107.
3. Jacob A. Riis: The Making of an American. 1970-udgaven, side 300. I denne udgave har Jacob A. Riis's barnebarn J. Riis Owre skrevet et langt og meget oplysende efterord om Jacob A. Riis's liv efter 1901.
4. Brev til Emma Reinsholm 25. juni 1905.
5. Brev til Emma Reinsholm 19. august 1905
6. Brev til Emma Reinsholm 18. marts 1906.
7. Brev til Emma Reinsholm 18. juni 1906.
8. Brev til Emma Reinsholm 9. juni 1908.
9. Brev til Emma Reinsholm 5. maj 1908.
10. Artiklerne blev offentliggjort i Ripenser-Bladet 1924 nr. 10, 1925 nr. 21 og 1926 nr. 24.
11. Brev til Emma Reinsholm 3. august 1913.
12. Brev til Emma Reinsholm 7. oktober 1909.
13. Skolen i Ribe. Ribe Katedralskole 1145-1995. 1995. Side 58-61: Iver Kjær: Fra skolens bibliotek.
14. Brev til Emma Reinsholm 4. oktober 1908. - Vandværksbestyrer Niels Tarp (1860-1951) var gift med Jacob A. Riis's søster Sofie. - Carl F. Rosenstand (1852-1931). Stiftskasserer og bankdirektør i Ribe.
15. Jacobine Hyphoff ejede Ribe Stifts-Tidende fra 1858 til 1867. Som redaktør og ansvarlig overfor presseloven ansatte hun Jacob A. Riis's far overlærer Niels E. Riis. Da hun i 1867 blev gift med typograf J. A. Stegemann, overtog denne redaktionen af avisen.
16. Brev til Emma Reinsholm 13. november 1909. - Skolekammeraten var møllersønnen Hans Windfeld-Hansen (1847-1931). Møller og landstingsmand.
17. Brev til Emma Reinsholm 13. februar 1906.
18. Brev til Emma Reinsholm 30. marts 1906.
19. Brev til Emma Reinsholm 19. juli 1909. - A. M. Gjern var herredsfoged i Ribe 1872-1900. Boede på Skibbroen 27.
20. J. E. Bøggild (1878-1929). Dansk generalkonsul i New York.
21. Brev til Emma Reinsholm 9. december 1899.
22. Brev til Emma Reinsholm 19. september 1911.
23. Brev til Emma Reinsholm 4. maj 1911.
24. Brev til Emma Reinsholm 17. juli 1906.
25. Jacob A. Riis: The Making of an American. 1970 udgaven, side 336-337.

Susanne Benthien, f. 1941, bibliotekar og leder af Ribe Lokalklav. Har skrevet Ribe og Omegns Brugsforening - 75 år, 1984; artikler i Ripenser-Bladet 1992 og 1994; artikel i Sjæk'ten 1997.